

ȘCOALA ARHEOLOGICĂ DIN IAȘI ȘI CERCETAREA PRIMEI EPOCI A FIERULUI

DE

ATTILA LÁSZLÓ

Menirea rândurilor ce urmează, în cadrul acestei retrospective istoriografice jubiliare, este aceea de a prezenta principalele rezultate ale cercetărilor privind începuturile epocii fierului. Atenția noastră se va îndrepta, cu deosebire, asupra perioadei numite acum – mai mult sau mai puțin corect – Hallstatt timpuriu și mijlociu¹, perioadă care precede apariția civilizației ce poate fi atribuită, și pe baza surselor literare, geților de la Dunărea de Jos. Întrucât această problemă a fost tratată pe larg cu altă ocazie², în cele ce urmează vom încerca să schițăm doar etapele și direcțiile principale ale cercetărilor care au dus la conturarea imaginii pe care o avem astăzi despre perioada aici discutată.

Jumătatea de veac, ale cărei roade sunt trecute acum în revistă, coincide, cel puțin pentru regiunea est-carpatică a țării, cu descoperirea însăși a moștenirii arheologice a începuturilor epocii fierului. Într-adevăr, în 1926 Vasile Pârvan încă afirmase că „Dacia nu e o țară reprezentativă pentru cultura Hallstatt”³, iar în deceniul următor, când Ion Nestor vorbește pentru prima dată la noi despre o perioadă numită Frühhallstattzeit, aceasta a putut fi ilustrată mai cu seamă prin descoperiri provenite din vestul și sudul țării⁴. Astfel, dacă avem astăzi o imagine cât de cât coerentă cu privire la civilizațiile care au evoluat la începutul epocii fierului pe teritoriul Moldovei, aceasta se datorează cercetărilor inițiate în anii postbelici de Academia Română și duse la îndeplinire, în cea mai mare parte, de școala arheologică ieșeană, în fruntea căreia se află de 50 de ani acad. M. Petrescu-Dîmbovița, devenit profesor al Universității din Iași în anul 1949.

Cu cinci decenii în urmă, aceste cercetări, organizate pe baza unei strategii bine gândite, au debutat nu numai prin săpături mai mult sau mai puțin ample, dar și prin recunoașteri arheologice intense, desfășurate în cadrul unor șantiere sau efectuate special, în diferite subunități geografice ale spațiului est-carpatic. De-a lungul anilor s-au remarcat în acest gen de cercetări Nicolae și Emilia Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița, Marin Dinu, iar mai recent Vasile Chirica și Marcel Tanasachi⁵. Aceste investigații, bine orientate atât arheologic cât și geografic, au dus la descoperirea a zeci de noi situri aparținând Hallstattului timpuriu și mijlociu, contribuind nu numai la îmbogățirea cunoștințelor noastre cu privire la răspândirea diferitelor aspecte culturale din această vreme, dar și la o mai justă înțelegere a raporturilor dintre om și mediul natural.

Cunoașterea mai temeinică a perioadei la care ne referim a fost posibilă, firește, numai în urma unor săpături arheologice. Definirea culturilor specifice Hallstattului timpuriu și mijlociu, precizarea originii, evoluției și poziției lor cronologice, ca și stabilirea raporturilor temporale și teritoriale dintre ele s-a făcut, desigur, treptat, prin contribuția mai multor generații de arheologi.

O primă problemă a însemnat însăși definirea culturilor aparținătoare primei epoci a fierului, respectiv delimitarea Epocii târzii a bronzului de Hallstattul timpuriu. Într-o primă etapă, pornind, în principal, de la

¹ În legătură cu unele probleme de terminologie vezi A. László, *Les groupes régionaux anciens du Hallstatt à l'est des Carpates. La Moldavie aux XIIe–VIIe siècles av. n.è.* în *La civilisation du Hallstatt* (ERAUL, no. 36), Liège, 1989, p. 111–129; idem, *Începuturile epocii fierului la est de Carpați. Culturile Gáva-Holíhrady și Corlăteni-Chișișău pe teritoriul Moldovei* (Bibliotheca Thracologica VI), București, 1994, p. 43.

² Idem, *Cercetarea începuturilor epocii fierului din spațiul est-carpatic* în *SymThr*, 9, 1992, p. 208–224.

³ Vasile Pârvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*, București, 1926, p. 302.

⁴ Ion Nestor, *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*, în *22 Bericht RGK*, 1932 (1933), p. 110–113.

⁵ Vezi, spre exemplu, M. Petrescu-Dîmbovița și colab., *Cercetări arheologice în Podișul Central Moldovenesc*, I, în *AȘUI*, SN, 1, 1955, 1–2, p. 1–50; II, *AȘUI*, SN, 4, 1958, p. 1–30; Nicolae Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița, Emilia Zaharia, *Așezări din Moldova de la paleolitic până în secolul al XVIII-lea*, București, 1970; Alexandru Păunescu, Paul Șadurschi, Vasile Chirica, *Repertoriul arheologic al județului Botoșani*, I–II, București, 1976; Vasile Chirica, M. Tanasachi, *Repertoriul arheologic al județului Iași*, 1–2, Iași, 1984.

rezultatele săpăturilor și recunoașterilor arheologice efectuate în cadrul șantierului Valea Jijiei⁶, coroborate cu informațiile avute la dispoziție despre depozitele și descoperirile întâmplătoare de obiecte de bronz, s-a considerat că, pe teritoriul Moldovei, sfârșitul epocii bronzului și începutul epocii fierului este reprezentat prin cultura Noua, datată, atunci, la sfârșitul mileniului al II-lea și la începutul mileniului I î.H. – idee expusă într-o primă încercare de sinteză pe această temă de profesorul M. Petrescu-Dîmbovița în 1953⁷.

Pe baza stratigrafiei așezării de la Corlăteni, același autor observă existența unui grup cultural posterior culturii Noua, caracterizat mai ales printr-o ceramică cu decor canelat, grup „care face trecerea către o fază și mai nouă, din prima epocă a fierului”⁸, dar a cărui poziție cronologică nu a putut fi, atunci, suficient de bine precizată⁹. S-au identificat, astfel, pentru prima dată pe teritoriul Moldovei, urmele civilizației hallstattiene timpurii cu ceramică canelată, specifică spațiului carpato-danubian, precizându-i-se, totodată, pe cale stratigrafică, posterioritatea acesteia față de cultura Noua, raport cronologic confirmat ulterior în numeroase alte stațiuni¹⁰.

În cadrul aceleiași șantier, Valea Jijiei, la Pocreca, a fost cercetată de către unul dintre cei mai străluciți elevi ai prof. M. Petrescu-Dîmbovița, Adrian C. Florescu, o altă așezare hallstattiană, în care a fost descoperită o ceramică ornamentată cu motive geometrice incizate și, mai ales, imprimate¹¹. O ceramică în mare măsură asemănătoare a fost descoperită și în așezarea hallstattiană de pe Cetățuia de la Stoicani, identificată încă în 1939 și cercetată prin săpături arheologice mai ample în anii 1946–1949 de M. Petrescu-Dîmbovița¹². Încadrată inițial în Hallstattul mijlociu și târziu local (între aproximativ 700 și 500 î.H.)¹³, așezarea de la Stoicani, ca și cea de la Pocreca, s-au dovedit, ulterior, reprezentative pentru o altă civilizație de la începutul epocii fierului, caracterizată prin ceramica sa cu decor incizat și imprimat, specifică spațiului balcano-istro-pontic. Tot la Stoicani, în cursul campaniilor din anii 1948–1949 a fost cercetată o necropolă în care au fost descoperite 55 de morminte de înhumatie cu scheletele în poziție chircită¹⁴. Pe baza ceramicii și a inventarului metalic (inclusiv a două fibule de tip Glasinac), autorul săpăturilor, M. Petrescu-Dîmbovița, a distins două faze în cadrul necropolei, pe care le-a datat în secolul al VII-lea, respectiv, al VI-lea î.H.¹⁵, cimitirul fiind deci considerat, în acel moment, contemporan cu așezarea de pe Cetățuia.

În cadrul șantierului arheologic Stoicani, în toamna anului 1949, A. C. Florescu a efectuat un sondaj și în așezarea de la Tămăoani, ceramica descoperită cuprinzând și unele tipuri de vase cu decor incizat¹⁶. Așezarea a fost datată, inițial, în secolul al VI-lea î.H., într-o perioadă corespunzătoare fazei mai recente a așezării și a necropolei de la Stoicani¹⁷, apartenența ei culturală și cronologică corectă putând fi stabilită abia cu un sfert de veac mai târziu.

Următorul pas în lămurirea raporturilor dintre cultura Noua, pe de o parte, și aspectele culturale hallstattiene posterioare, pe de altă parte, l-au constituit săpăturile arheologice efectuate în anii 1952–1955 în așezarea de la Trușești – „Movila din șesul Jijiei”. A putut fi distins aici un nivel de locuire ce suprapunea parțial cenușarele 2 și 3 ale culturii Noua, nivel caracterizat, mai cu seamă, prin tipuri de vase cu decor canelat¹⁸. Autorul raportului, Adrian C. Florescu, constatând anumite similitudini între această ceramică și cea descoperită în așezarea și cimitirul de la Stoicani, precum și în așezarea de la Tămăoani, a atribuit nivelul de locuire menționat de la Trușești în Hallstattul mijlociu și l-a datat larg în secolele VII–V î.H.¹⁹.

Pentru definirea și clarificarea poziției cronologice a aspectului cultural cu ceramică canelată, ca și pentru delimitarea acestuia de aspectul cu ceramică cu decor imprimat, o deosebită importanță au avut-o observațiile lui Adrian C. Florescu, făcute în urma săpăturilor întreprinse în așezarea de la Andrieșeni²⁰. Referindu-se la ceramica descoperită aici, autorul constată că specia de culoare neagră sau brun-roșcată, cu luciu metalic la exterior,

⁶ I. Nestor și colab., *Șantierul Valea Jijiei*, în *SCIV*, 3, 1952, p. 19–111.

⁷ M. Petrescu-Dîmbovița, *Contribuții la problema sfârșitului epocii bronzului și începutului epocii fierului în Moldova*, în *SCIV*, 4, 1953, 3–4, p. 443–486.

⁸ *Ibidem*, p. 481.

⁹ *Ibidem*, p. 449.

¹⁰ Cf. Adrian C. Florescu, *Contribuții la cunoașterea culturii Noua*, în *ArhMold*, II–III, 1964, p. 190; A. László, *Începuturile primei vârste a fierului pe teritoriul Moldovei. Unele rezultate și probleme*, în *CercetIst*, VII, 1976, p. 57–75; idem, *Über den Ursprung und die Entwicklung der Frühhallstattzeitlichen Kulturen in der Moldau*, în *Thraco-Dacica*, 1, 1976, p. 89–98.

¹¹ Vezi I. Nestor și colab., *op. cit.*, p. 45, fig. 5/5–12.

¹² M. Petrescu-Dîmbovița, *Cetățuia de la Stoicani*, în *Materiale*, 1, 1953, p. 132–144, 154–155.

¹³ *Ibidem*, p. 143–144 – 154–155.

¹⁴ M. Petrescu-Dîmbovița, *Cimitirul hallstattian de la Stoicani*, în *Materiale*, 1, 1953, p. 157–211.

¹⁵ *Ibidem*, p. 198.

¹⁶ Vezi M. Petrescu-Dîmbovița, *Cercetări arheologice în așezarea din prima epocă a fierului de la Tămăoani*, în *SCIV*, 4, 1953, 3–4, p. 765–778.

¹⁷ *Ibidem*, p. 776.

¹⁸ Adrian C. Florescu, *Șantierul arheologic Trușești*, în *Materiale*, 3, 1957, p. 203–218.

¹⁹ *Ibidem*, p. 210, 214.

²⁰ Adrian C. Florescu, *Săpăturile de salvare de la Andrieșeni*, în *Materiale*, 5, 1959, p. 329–337.

ornamentată cu caneluri și proeminențe, prezintă strânse afinități cu ceramica așezării de la Stoicani, datată în Hallstattul mijlociu. El face, în același timp, și observația fundamentală că în așezarea de la Stoicani o asemenea ceramică cunoaște decorul imprimat, cu motive în formă de S sau realizate cu „torquesul”, elemente întâlnite și la Pocreaca, dar inexistente în așezările de la Andrieșeni și Trușești. A. C. Florescu arată, în continuare, că cele mai bune analogii pentru aceste două așezări din urmă le oferă nivelul hallstattian cu ceramică canelată de la Corlăteni și atrage atenția asupra înrudirii acestora cu stațiunea din prima epocă a fierului de la Chișinău. Concluzia – justă – a autorului este aceea că aspectul cultural discutat aici trebuie situat, cronologic, între cultura Noua și Hallstattul mijlociu, fără a putea preciza dacă este vorba sau nu de o succesiune nemijlocită²¹. Astfel, cu prilejul publicării principalelor rezultate ale săpăturilor de la Andrieșeni, a putut fi conturat, mai clar, și în Moldova, un aspect hallstattian timpuriu cu ceramică canelată și diferentiat, totodată, de aspectul cultural cu ceramică imprimată, datând dintr-o fază mai târzie și atribuit, timp îndelungat, de către unii cercetători, Hallstattului mijlociu.

Principalele rezultate ale cercetărilor din deceniul al șaselea au fost sintetizate într-o amplă lucrare de M. Petrescu-Dîmbovița, publicată în 1960. Cultura Noua este considerată, în continuare, ca reprezentativă nu numai pentru sfârșitul epocii bronzului ci și pentru începutul epocii fierului și este datată în secolele XI–IX î.H. Aspectul cultural cu ceramică canelată (identificat la Corlăteni, Trușești și Andrieșeni) este atribuit sfârșitului Hallstattului timpuriu, corespunzând descoperirilor de tip Chișinău-Lucașevca din zona de silvostepă dintre Prut și Nistru, datate în secolul IX și în prima jumătate a secolului VIII î.H. În legătură cu Hallstattul mijlociu (și târziu) autorul subliniază că aceste perioade sunt mai bine reprezentate în sudul Moldovei. El scoate în evidență importanța locuirii hallstattiene din așezarea bine stratigrafiată de la Poiana, cercetată de Radu Vulpe, locuire datată în secolele VII–VI î. H. (și atribuită ulterior culturii Basarabi). Acestei locuiri îi corespund, susține autorul, cele două faze, stabilite în așezarea și cimitirul de la Stoicani, datate, de asemenea, în secolele VII–VI î.H. În sfârșit, așezarea de la Tămăoani este socotită, ca și mai înainte, contemporană cu faza a doua a așezării și necropolei de la Stoicani²².

Se poate observa, prin urmare, că până la sfârșitul deceniului al șaselea au fost identificate aproape toate aspectele culturale post-Noua, care au putut fi atribuite, atunci sau mai târziu, Hallstattului timpuriu și mijlociu din spațiul est-carpatic: o cultură caracterizată, în primul rând, prin ceramica sa canelată (reprezentată de așezările de la Corlăteni, Trușești și Andrieșeni, deja menționate, ca și de cea de la Valea Lupului, cercetată de Marin Dinu²³); alta cu ceramică imprimată (Pocreaca, așezarea de la Stoicani); descoperirile de tip Tămăoani, cu ceramica incizată; grupul reprezentat prin necropola de la Stoicani și, în sfârșit, cultura numită mai târziu Basarabi (Poiana). Succesiunea și, în general, raporturile lor temporale au putut fi, în linii mari, corect stabilite. În ceea ce privește însă datările absolute, din lipsă de repere mai precise, dar și sub influența opiniilor exprimate de arheologii sovietici, a fost adoptată o cronologie simțitor mai joasă decât cea aplicată în zilele noastre, mai apropiată de realitate.

Tratarea, în primul volum din Istoria României, publicat în 1960, a problemelor epocii bronzului și primei epoci a fierului în contextul mai larg al preistoriei europene și egeo-orientale, adoptarea sistemului cronologic al lui Hermann Müller-Karpe, ca și clasificarea depozitelor de bronzuri în serii datate conform acestui sistem, au oferit un nou cadru cercetării civilizațiilor protoistorice carpato-danubiene și au permis o reevaluare a cronologiei absolute a acestora²⁴. În ceea ce privește regiunea est-carpatică, s-a putut preciza că evoluția culturii Noua, datată acum de prof. M. Petrescu-Dîmbovița în secolul al XIII-lea sau al XIII-XII-lea î.H., marchează doar sfârșitul epocii bronzului și nu Bronzul târziu și Hallstattul timpuriu, cum s-a susținut până atunci. Acestei perioade din urmă este atribuit orizontul cu ceramică canelată de tip Corlăteni, datat, și cu acest prilej, în funcție de complexe înrudite, Chișinău și Lucașevca din regiunea pruto-nistreană, a căror cronologie a fost între timp ușor ridicată de A. I. Meljukova în secolele X–VIII î.H. Profesorul ieșean nu a exclus, totuși, posibilitatea ca evoluția acestui orizont să fi început încă în cursul secolului al XII-lea, după încheierea existenței culturii Noua, odată cu prima fază a Hallstattului timpuriu²⁵. Această problemă a fost discutată mai pe larg în 1964 de către Adrian C. Florescu, în studiul său fundamental cu privire la cultura Noua. Dezvoltând o ipoteză, expusă sumar, a profesorului I. Nestor, autorul ajunge la concluzia că sfârșitul acestei culturi este condiționat de propagarea treptată spre est, până dincolo de Carpații Răsăriteni, începând cu secolul al XII-lea, a grupelor culturale hallstattiene timpurii

²¹ *Ibidem*, p. 335–336.

²² Cf. M. Petrescu-Dîmbovița, *K voprosu o gal' štatskoj kul'ture v Moldove*, în *MIA* (Kișinev), 1960, p. 151–170.

²³ Marin Dinu, *Descoperirile arheologice de la Valea Lupului – Iași*, în *AȘUI, SN*, 1, 1955, 1–2, p. 65–86; idem, *Șantierul arheologic de la Valea Lupului*, în *Materiale*, 6, 1959, p. 203–211.

²⁴ Cf. M. Petrescu-Dîmbovița, în *Istoria României*, I, București, 1960, p. 113–114, 147–149; I. Nestor, *ibidem*, p. 128–132;

D. Berciu, *ibidem*, p. 132–153. Vezi și M. Petrescu-Dîmbovița, *Konec bronzovogo i načala ranneželeznogo veka v Moldove v svete poslednich arheologičeskich raskopok*, în *Dacia, NS*, 4, 1960, p. 139–159; idem, *Populații și culturi în spațiul carpato-dunărean în prima jumătate a primului mileniu î. e. n.*, în *AȘUI, SN*, 6, 1960, 1–2, p. 189–201.

²⁵ M. Petrescu-Dîmbovița, *op.cit.*, în *Dacia, SN*, 4, 1960, p. 145–156.

(cu ceramică canelată), formate la vest de aria de răspândire a culturii Noua²⁶. Datorată strădaniilor școlii arheologice ieșene, ale prof. M. Petrescu-Dîmbovița și Adrian C. Florescu în deosebi, s-au putut preciza, astfel, încă la începutul anilor '60, mai bine decât pentru alte regiuni ale țării, condițiile în care a avut loc trecerea de la epoca târzie a bronzului la prima epocă a fierului la est de Carpați²⁷. Aceste rezultate au contribuit substanțial la realizarea primei periodizări, pe etape, culturi și regiuni, a începuturilor epocii fierului de pe teritoriul României²⁸. În ciuda progreselor făcute, se constată, și de această dată, că „prima epocă a fierului este mai bine cunoscută în toată dezvoltarea ei prin depozitele de obiecte de bronz, decât prin cercetarea așezărilor și a cimitirelor, aceasta mai ales pentru perioada timpurie”²⁹. În ceea ce privește Moldova, sunt admise influențele hallstattiene vestice, evidențiate deja de A. C. Florescu, manifestate în apariția grupului cultural cu ceramică canelată (Corlăteni, Trușești, Andrieșeni etc.), grup pus acum în legătură genetică cu aspectul Mediaș din Transilvania și datat în Hallstatt B. Apariția grupului cultural cu ceramică imprimată (Stoicani, Pocreaca) este socotită ca rezultatul răspândirii în Moldova, tot în cursul fazei Hallstatt B, a culturii Babadag din Dobrogea, recent definită³⁰.

Această imagine-cadru, cu multe lacune mai ales în privința originii și a etapelor de început ale primei epoci a fierului, nu putea fi completată și nuanțată decât prin efectuarea de noi săpături și prin inițierea de studii speciale. În ceea ce privește investigațiile pe teren, începând cu deceniul al șaptelea au fost cercetate noi obiective arheologice și au fost reluate săpăturile în unele situri importante ale Hallstattului timpuriu și mijlociu, îmbogățind substanțial cunoștințele noastre cu privire la așezările și necropolele populațiilor care au creat culturile aparținând perioadei aici discutate. Fără pretenția de a oferi aici o listă completă, menționăm săpăturile efectuate (adesea în colaborare) de arheologii ieșeni Alexandru Andronic³¹, Costică Asăvoaie³², Marin Dinu³³, Adrian și Marilena Florescu³⁴, Constantin Iconomu³⁵, Ion Ioniță³⁶, Attila László³⁷, M. Petrescu-Dîmbovița³⁸, Silvia Teodor³⁹, Nicolae Ursulescu⁴⁰, Emilia Zaharia⁴¹. Rezultă, în urma acestor cercetări, existența și pe teritoriul

²⁶ Adrian C. Florescu, *op.cit.*, în *ArhMold*, II–III, 1964, p. 143–216, în spec. 190–191.

²⁷ Merită să fie menționat că aceste precizări nu au rămas fără consecințe pentru cercetarea perioadei „prescitică”, a cronologiei în deosebi, din regiunile nord-pontice ale fostei Uniuni Sovietice. A se vedea, de pildă, comparativ, A. I. Terenožkin, *Predskifskij period na dneprovskom pravobereže*, Kiev, 1961 și idem, *Osnovy chronologii predskifskogo perioda*, în *SA*, 1965, 1, p. 63–85.

²⁸ Eugenia Zaharia, Sebastian Morintz, *Cercetarea Hallstattului timpuriu în România*, în *SCIV*, 16, 1965, 3, p. 451–462; S. Morintz, *Autour de l'origine et de l'évolution du Hallstatt ancien en Roumanie*, în *Actes du VIIe Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques*, Prague, 1, 1970, p. 729–732.

²⁹ E. Zaharia, S. Morintz, *op. cit.*, p. 452.

³⁰ *Ibidem*, p. 457–458; S. Morintz, *op. cit.*, p. 732.

³¹ Al. Andronic, *Descoperirile traco-geto-dacice de la Vaslui*, în *Cercet Ist*, XII–XIII, 1981–1982 (1983), p. 117–126.

³² Vezi nota 35.

³³ Vezi nota 38.

³⁴ A. C. Florescu, Marilena Florescu, *Aspecte ale civilizației traco-getice în zona de curbură a Carpaților Răsăriteni*, în *SAA*, 1, 1983, p. 72–93.

³⁵ C. Iconomu, M. Tanasachi, *Descoperiri arheologice în necropola hallstattiiană timpurie de la Cotu Morii – Iași*, în *Arh Mold*, XV, 1992, p. 23–44; C. Iconomu, C. Piu, *Un mormânt din prima epocă a fierului descoperit la Iași*, *ibidem*, p. 177–180; C. Iconomu, C. Asăvoaie, *Contribuții privind cunoașterea ritualului de înmormântare a tracilor timpurii în lumina cercetărilor de la Ștefănești-Botoșani*, în *Pontica*, XXVII, 1994, p. 25–38; C. Iconomu, *Cercetările arheologice din cetatea hallstattiiană de la Pocreaca-Iași*, în *Arh Mold*, XIX, 1996, p. 21–56; idem, *Unele rezultate și probleme privind evoluția triburilor trace din prima epocă a fierului în conformitate cu cercetările arheologice din județul Iași*, în *Premier Âge du Fer aux bouches du Danube et dans les régions autour de la mer Noire*, Tulcea, 1997, p. 119–123; C. Iconomu, O.-L. Șovan, *Noi descoperiri arheologice ale culturii Corlăteni-Chișinău la Mihălășeni, jud. Botoșani*, în *ArhMold*, XX, 1999, p. 13–25.

³⁶ I. Ioniță, *Săpăturile de salvare de la Trifești*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 733–739.

³⁷ A. László, *Cu privire la tehnica de ornamentare a ceramicii hallstattiene de tip Babadag*, în *MemAnt*, I, 1969, p. 319–326; idem, *O așezare hallstattiiană la Cozia, jud. Iași*, în *ArhMold*, VII, 1972, p. 207–224; idem, *Descoperiri din epoca bronzului și din prima epocă a fierului la Cotu Morii (com. Popricani, jud. Iași)*, în *SAA*, 1, 1983, p. 52–58; idem, *Un grup hallstattiian timpuriu în Podișul Sucevei*, în *Cercet Ist*, XIV–XV, 1983–1984 (1985), p. 65–84; idem, *Grupul Tămăoani. Asupra „orizontului” hallstattiian tipuriu cu ceramică incizată din sudul Moldovei*, în *MemAnt*, XII–XIV, 1980–1982 (1986), p. 65–91; idem, *Siret (Dealul „Ruina”)*, în *Cronica săpăturilor arheologice. Campania 1995*, Brăila, 1996, p. 114–115 (în colaborare cu M. Ignat și I. Mareș).

³⁸ M. Petrescu-Dîmbovița, Emilia Zaharia, *Sondajul arheologic de la Dănești*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 47–63; M. Petrescu-Dîmbovița, M. Dinu, *Necropola hallstattiiană timpurie de la Foltești – Ruptura*. Comunicare prezentată la Sesiunea Științifică a Universității „Al. I. Cuza” Iași, octombrie 1973; idem, *Noi cercetări arheologice la Stoicani (jud. Galați)*, în *SCIVA*, 25, 1974, 1, p. 71–97.

³⁹ Silvia Teodor, *Săpăturile de la Cucorâni (jud. Botoșani)*, în *ArhMold*, VIII, 1975, p. 121–201; eadem, *Vestigii sporadice din epoca bronzului și a fierului la Botoșana (jud. Suceava)*, în *Suceava*, VI–VII, 1979–1980, p. 47–52; S. Teodor, P. Șadurschi, *Decoperirile arheologice de la Lozna, com. Dersca, jud. Botoșani*, în *Hierusus*, 1978, p. 121–140.

⁴⁰ N. Ursulescu, Paraschiva-Victoria Batariuc, *Cercetările arheologice de la Mihoveni (Suceava)*, 1973, în *Suceava*, V, 1978, p. 89–94; N. Ursulescu, D. Popovici, *Șantierul arheologic Preotești*, în *C A București*, IV, 1981, p. 54–57; V, 1982, p. 23–27; VII, 1984, p. 81–84; VIII, 1986, p. 37–41; idem, *Considérations historiques concernant les fortifications hallstattiennes anciennes à l'est des Carpates*, în *Premier Âge du Fer aux bouches du Danube et dans les régions autour de la mer Noire*, Tulcea, 1997, p. 51–65.

⁴¹ Vezi nota 38.

Moldovei, încă în Hallstattul timpuriu, nu numai a așezărilor deschise, dar și a celor fortificate, cu șanturi de apărare și valuri de pământ, în cadrul ambelor mari complexe culturale, cu ceramică canelată și, respectiv, incizată și imprimată. Săpăturile efectuate în necropole au dus, în mod firesc, și la o mai bună cunoaștere a obiceiurilor funerare ale unora dintre populațiile care au viețuit în regiunile est-carpătice la începutul epocii fierului. La cele menționate mai sus trebuie adăugate studiile privind metalurgia bronzului, a aurului și a fierului, elaborate, în special, de M. Petrescu-Dîmbovița⁴², Virgil Mihăiescu-Bârliiba⁴³ și Attila László⁴⁴.

Ultimul dintre autorii citați s-a ocupat consecvent în ultimele trei decenii de studiul începuturilor epocii fierului, în centrul atenției sale aflându-se spațiul est-carpatic și cel istro-pontic, în contextul larg al protoistoriei Europei est-centrale, răsăritene și de sud-est. După numeroase studii pregătitoare, el a elaborat o lucrare monografică despre Hallstattul timpuriu și mijlociu la est de Carpați, din care a văzut lumina tiparului cartea tratând culturile Gáva-Holíhrady și Corlăteni-Chișinău, distinse de autor în cadrul marelui complex cultural cu ceramică canelată⁴⁵. Este pregătit pentru tipar și volumul tratând grupele culturale Tămăoani și Cozia cu ceramică incizată și imprimată, strâns înrudite cu cercul cultural Babadag-Insula Banului-Pșeničevo, ale cărui raporturi cu lumea egeeo-anatoliană au stat, de asemenea, în atenția autorului⁴⁶. Grupele culturale amintite sunt urmate, în partea de sud a Moldovei, de aspectul Stoicani, cultura Basarabi și grupul Trestiana⁴⁷, acesta din urmă marcând deja, după cât se pare, tranziția spre Hallstattul târziu. Această perioadă, în cercetarea căreia s-au remarcat, cu deosebire, Adrian și Marilena Florescu precum și Constantin Iconomu, este vremea în care se afirmă deja civilizația geto-dacică, discutată în următoarea contribuție cuprinsă în acest volum. Primii doi specialiști s-au distins, mai ales, prin cercetarea sistemului de fortificații al cetăților traco-getice și a semnificației sociale și politice a acestora într-o perioadă istorică frământată⁴⁸. Constantin Iconomu, prin săpăturile sale, a contribuit la cunoașterea fenomenelor complexe ce marchează trecerea de la civilizația hallstattiană la una de tip La Tène, inclusiv intensa manifestare a unor influențe elene în lumea getică est-carpatică, el oprindu-se, în același timp, și asupra unor monumente scitice din spațiul amintit⁴⁹.

Despre trăsăturile antropologice și paleodemografice ale populațiilor locale, care au creat civilizațiile primei epoci a fierului, avem informații relativ puține, ceea ce se datorează și practicării, pe scară largă, în această vreme, a ritului incinerăției⁵⁰. În ceea ce privește datele arheobotanice, menționăm determinarea de către Marin

⁴² Vezi M. Petrescu-Dîmbovița, în volumul de față.

⁴³ A. Vulpe, V. Mihăiescu Bârliiba, *Tezaurul de la Rădeni-Neamț*, în *Mem Ant*, XII–XIV, 1980–1982 (1986), p. 41–63.

⁴⁴ A. László, *Începuturile metalurgiei fierului pe teritoriul României*, în *SCIV*, 26, 1975, 1, p. 17–39.

⁴⁵ Vezi A. László, *Hallstattul timpuriu și mijlociu pe teritoriul Moldovei*. Rezumatul tezei de doctorat, Iași, 1985 (1986); idem, *Începuturile epocii fierului la est de Carpați. Culturile Gáva-Holíhrady și Corlăteni-Chișinău pe teritoriul Moldovei* (Bibliotheca Thracologica VI), București, 1994, cu bibliografia anterioară.

⁴⁶ Vezi, de pildă, A. László, *Troy and the Lower Danube Region at the End of the Bronze Age*, în *SAA*, III–IV, 1996–1997, p. 89–96; idem, *Legături între regiunea Dunării de Jos și spațiul egeeo-anatolian la sfârșitul epocii bronzului și începutul epocii fierului*, în *MemAnt*, XXI, 1997, p. 115–130; idem, *De l'âge du bronze à l'âge du fer ancien dans la région istro-pontique. Quelques observations à propos de certains ouvrages récentes*, în *Thracia Pontica*, VI, Sozopol, 1997, p. 137–146; idem, *De l'âge du bronze à l'âge du fer au Bas-Danube. Considérations archéologiques et historiques*. *Chronologie*, în *Actes du XIII. Congrès UISPP*, vol. IV, Forlì, 1998, p. 577–582; idem, *La fin de l'âge du bronze au Bas-Danube et le monde mycénien. Relations et chronologie*, în *E periferieia tou mykenaïkou kosmou*, Lamia, 1999, p. 27–33 etc.

⁴⁷ Cf. A. László, *La nécropole de Stoicani et quelques aspects du problème „thraco-cimmérien”*, în *SAA*, II, 1995, p. 87–102; idem, *Zur präskythischen Periode des Karpatenbeckens*, în *Archaeology of the Bronze and Iron Age (Proceedings of the International Archaeological Conference, Százhalombatta, 3–7 October 1996)*, Budapest, 1999, p. 125–132.

⁴⁸ Vezi Adrian C. Florescu, *Contribuții la cunoașterea sistemului de fortificații al cetăților traco-getice din Moldova*, în *BCMI*, 1981, p. 26–29; A. C. Florescu și Marilena Florescu, *op.cit.*, în *SAA*, I, 1983, p. 72–93, cu bibliografie.

⁴⁹ Constantin Iconomu, *Un nou akinakes descoperit la Cozia (Jud. Iași)*, în *CercetIst*, VI, 1975, p. 55–68; idem, *Cercetările arheologice din locuirea hallstattiană târzie de la Curteni-Vaslui; ibidem*, IX–X, 1978–1979, p. 177–236; idem, *Découvertes récentes dans l'établissement hallstattien tardif de Curteni (dép. de Vaslui)*, în *Dacia*, NS, XXIII, 1979, p. 79–91; idem, *Cercetările arheologice de la Curteni – Dealul Viei și Dealul Pietrăriei (jud. Vaslui)*, în *CercetIst*, XII–XIII, 1981–1982, p. 127–152; idem, *Un punnal de tip akinakes descoperit la Moșna-Iași*, în *SAA*, I, 1983, p. 65–71.

⁵⁰ Vezi Olga Necrasov, *L'antropologie de l'aire thrace*, în *Actes du IIe Congrès International de Thracologie*, III, Bucarest, 1980, p. 423–443; Georgeta Miu, Dan Botezatu, Serafima Antoniu, *Caracteristicile antropologice ale unor populații care au trăit pe teritoriul dobrogean în prima perioadă a epocii fierului (Hallstatt)*, în *SymThr*, 7, 1989, p. 260–261.

Cârciumaru a prezenței speciei de grâu *Triticum dicoccum* în așezarea de la Grănicești⁵¹. Dispunem, în schimb, de studii arheozoologice ample, datorate profesorului Sergiu Haimovici, care au contribuit la o mai bună cunoaștere atât a mediului natural, cât și a vieții cotidiene a omului din prima epocă a fierului⁵².

L'ÉCOLE ARCHÉOLOGIQUE DE IAȘI ET LA RECHERCHE DU PREMIER ÂGE DU FER

RÉSUMÉ

Le but de cette rétrospective historiographique est d'esquisser les étapes et les directions principales des recherches archéologiques concernant les commencements de l'âge du fer dans l'espace est-carpatique. L'auteur suit le développement des études dans ce domaine depuis les années '50, quand on a pu délimiter plus précisément l'âge tardif du bronze et le début du premier âge du fer, jusqu'à nos jours, quand on a abouti à une classification chronologique et régionale nuancée des civilisations hallstattiennes au Bas-Danube.

⁵¹ M. Cârțumaru, *Considerații paleobotanice și contribuții la agricultura geto-dacilor*, în *Thraco-Dacica*, IV, 1983, p. 129.

⁵² Sergiu Haimovici, *Studiul materialului paleofaunistic din sondajul din anul 1958 de la Dănești (r. Vaslui)*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 59–63; idem, *Unele caracteristici morfologice ale taurinelor din așezările traco-getice*, în *AȘUI (Biologie)*, XII, 1967, 2, p. 321–329; idem, *Studiul resturilor faunistice descoperite în cetățile traco-getice de la Stâncești-Botoșani (sec. VI–III î.e.n.) și*

importanța lor pentru cunoașterea vieții locuitorilor din această așezare, în *Din trecutul județului Botoșani*, 1974, p. 55–62; idem, *Studiul paleofaunistic din așezarea hallstattană târzie de la Curteni (jud. Vaslui)*, în *Cercet Ist*, XI, 1980, p. 223–227. Vezi și A. László, *Începuturile epocii fierului...*, București, 1994, p. 38, 90–91, 124–125, cu referire la determinarea materialului osteologic din așezările hallstattiene timpurii de la Dănești, Cozia și Grănicești.